

Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К.Д.УШИНСЬКОГО»
Навчально-науковий інститут фізичної культури спорту та спеціальної освіти
Кафедра спеціальної та інклюзивної освіти

**ПРОБЛЕМИ СПЕЦІАЛЬНОЇ ТА ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ І
РЕАБІЛІТАЦІЇ**

Матеріали XXVIII всеукраїнської науково-практичної конференції

Одеса 2025

УДК 376

П781

ДРУКУЄТЬСЯ ЗА РІШЕННЯМ

Вченої Ради ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського» (протокол № 5 від 30.10.25р.)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Гончар І.Л. – професор, доктор педагогічних наук, професор кафедри спортивних дисциплін Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького

Кисличенко В.А. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти ННПІ імені О.В.Сухомлинського НУК імені адмірала Макарова

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

*Головний редактор – професор **Форостян О.І.***

*Відповідальний редактор – професор **Соколова Г.Б.***

*Технічний редактор – доцент **Начинова О.В.***

Члени редколегії:

Арнаутова Л.В. – доцент, кандидат медичних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського;

Лещій Н.П. – професор, доктор педагогічних наук, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського;

Маматова З.Р. – старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського;

Орленко І.М. – доктор філософії, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського;

Григорєва Л.В. – директор, вчитель-методист, спеціаліст вищої категорії Одеської спеціальної школи № 75 I-II ступенів Одеської міської ради Одеської області.

Проблеми реабілітації: Збірник наукових праць, Одеса, / редколегія О.Ф.Форостян та ін. – Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2025. – 208 с.

УДК 376

ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського» 2025

Форостян О.І., Чумаченко А. РОЗВИТОК ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ТПМ	144
Форостян О.І., Шнайдер Є. ЛОГОПЕДИЧНА РОБОТА З ДІТЬМИ СТАШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ	146
Тематичний напрям: Теоретико-методичні засади спеціальної та інклюзивної освіти(сучасні концепції, принципи та тенденції розвитку)	
Пелепчук О.С.,Рибак О.Ю. ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ПРОВІДНИЙ КОМПОНЕНТ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ	149
Татарська А. А. ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОВНОЇ ЗДАТНОСТІ У ДОШКІЛЬНИКІВ З ПЕРВИННИМ ТОТАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ	152
Тематичний напрям: Соціальна інклюзія та адаптація осіб з особливими потребами в освітньому та суспільному середовищі	
Бідуліна Т.О., Стахова Л.Л.ОРГАНІЗАЦІЯ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ ІЗ ПОРУШЕННЯМ МОВЛЕННЯ В УМОВАХ МЕДИЧНОГО ЗАКЛАДУ	156
Кравець Ю.О. ІННОВАЦІЙНІ МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО СУСПІЛЬСТВА	162
Соколова Г.Б., Гуцаленко О.О. ІНКЛЮЗИВНА ОСВІТА ЯК СИСТЕМА СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСІБ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ	164
Форостян О.І., Комар Ю. СОЦІАЛІЗАЦІЯ ТА АДАПТАЦІЯ ДІТЕЙ З ДІСГРАФІЄЮ В ЗАГАЛЬНООСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ	168
Тематичний напрям: Підготовка та професійний розвиток фахівця у сфері спеціальної та інклюзивної освіти, фізичного виховання	
Бажмін В.Б. ПИТАННЯ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗА КУРСОМ МЕТОДИКА АДАПТИВНОЇ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ	171
Орленко І.М., Камінська Д.А. ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЛОГОПЕДА ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ МОВЛЕННЄВОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З ООП В ІНКЛЮЗИВНОМУ СЕРЕДОВИЩІ	174
Суменко Т.Ю.ІНКЛЮЗІЯ ЯК НОВА ПАРАДИГМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МИСТЕЦЬКОГО ПРОФІЛЮ	177
Шевченко В.М. КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД В ПІДГОТОВЦІ СУРДОПЕДАГОГІВ У СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ	184
Veronika Kovylyna INTERNATIONAL PERSPECTIVES ON TRAINING PROFESSIONALS IN SPECIAL AND INCLUSIVE EDUCATION	189
Тематичний напрям: Сучасні тенденції фізкультурно-спортивної реабілітації у різних груп населення	
Бєседа В. В.ВПЛИВ ПСИХІЧНОЇ СКЛАДОВОЇ НА ПОСТАВУ ЛЮДИНИ ЗА БОДИНАМІЧНИМ АНАЛІЗОМ ЛІЗБЕТ МАРЧЕР	193
Тодоров П.І., Соколов Г.О. ПЕДАГОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ МОТОРНИХ І КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У ЮНИХ СПОРТСМЕНІВ З ПОРУШЕННЯМИ СЛУХУ НА ЗАНТТЯХ З ЄДИНОБОРСТВ	196
Bukhovets B. O., Dolynskyi B. T., Ivashkiv S. V., Hramatyk V. M., Krachylova D. A. ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION AS A COMPONENT OF THE PHYSICAL AND SPORTS REHABILITATION PROCESS OF ATHLETE	199

Список використаних джерел:

1. Герасимова О. В. Підготовка майбутніх учителів-логопедів до професійної діяльності в умовах Нової української школи. *Педагогічне Криворіжжя: Педагогічний альманах*. 2022. С. 46–49.
2. Гончарова Н. М. Формування міждисциплінарної компетентності логопеда в умовах інклюзивної освіти. *Інклюзивна освіта: досвід і перспективи розвитку*. Київ, 2021. С. 115–121.
3. Захарчук А. Б. Підготовка майбутніх логопедів до взаємодії з батьками дітей з тяжкими порушеннями мовлення: кваліфікаційна робота магістра. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2024. 99 с.

Суменко Т.Ю.

ІНКЛЮЗІЯ ЯК НОВА ПАРАДИГМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ МИСТЕЦЬКОГО ПРОФІЛЮ

Постановка проблеми. Фундаментальні трансформації сучасного суспільства, що супроводжуються радикальними змінами у всіх сферах життя, зумовлюють потребу оновлення соціальних інститутів, передусім системи освіти. Одним із провідних напрямів її розвитку стає інклюзивна освіта, що постає як нова парадигма професійної підготовки фахівців мистецького профілю, орієнтована на гуманістичні цінності, різноманіття та рівність можливостей.

Феномен інклюзії в освітянському просторі розглядається не лише як форма підтримки дітей з особливими освітніми потребами, а як цілісна соціокультурна стратегія, що забезпечує доступність, адаптацію, повноцінну участь особистості в освітньому процесі незалежно від особливостей її розвитку. У цьому контексті інклюзивна освіта є наступним етапом еволюції освітньої інтеграції, спрямованої на подолання сегрегаційних підходів та створення умов для розкриття творчого потенціалу кожного здобувача.

Відтак, підготовка майбутніх фахівців музичного мистецтва набуває нового змістового наповнення — вона передбачає не лише опановування професійними знаннями, уміннями та навичками, але й формування інклюзивної компетентності, що охоплює емпатію, толерантність, педагогічну гнучкість і спроможність до творчої взаємодії в полікультурному, різнорівневому освітньому середовищі. Саме розвиток означеної компетентності забезпечує здатність майбутніх вчителів музичного мистецтва, керівників гуртків реалізовувати принципи інклюзивності у своїй професійній діяльності, сприяти соціальній інтеграції дітей з порушенням розвитку засобами мистецтва.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблему формування інклюзивної компетентності педагогів розглянуто у працях І.А.Хозраткулової (2008), Г.М.Косаревої (2010), О.В.Мартинчук(2014), Н.В.Рокосовик (2017), І.І.Демченко(2021),Л.О.Лузан(2023),Н.В.Зосенько(2023),В.Т.Сулим(2024),

науковцями О.Лаврыкова (2020), V.Slipchuk(2020),О.О.Хом'як(2020) L.Mamchur (2023), V.Barkasi (2023)[1,2,3, 5,8,10,11,12].

Так, І.І.Демченко, Н.В.Рокосовик, В.Т.Сулим висвітлюють тематику психолого-педагогічної діагностики інклюзивної компетентності здобувачів закладів вищої освіти. Учені Н.Місткова(2020), Л.Попатюк (2020), у своїх наукових працях розкривають зміст дефініції «інклюзивна компетентність», визначають умови її формування для здобувачів педагогічного напрямку зі спеціальністю ІК. Л.О.Лузан(2023) приділяє увагу нормативно-правовому підґрунтю інклюзивної освіти в закладах освіти та важливості підвищення кваліфікації педагогічних працівників в напрямку інклюзивної компетентності. Н.Зосенько (2023) аналізує сучасні проблеми впровадження інклюзивної освіти та умови формування інклюзивної компетентності педагогічних працівників [2, 4,7, 9].

І.Середа (2022), О.Шостак (2023), О.Глосієнко (2024), звертають увагу на питання практики здобувачів освіти усіх педагогічних напрямів щодо специфіки виховання, розвитку та навчання дітей з особливими освітніми потребами. З урахуванням актуальності означеної тематики та великої кількості наукових праць, питання формування інклюзивної компетентності здобувачів закладів вищої освіти серед мистецьких спеціальностей розкрито не достатньо та потребує подальшого вивчення.

Мета статті:проаналізувати сучасні тенденції становлення інклюзії як нової парадигми професійної підготовки фахівців музичного профілю та представити результати анонімного опитування представників академічної спільноти щодо впливу музики на процес соціалізації дітей з особливими освітніми потребами (ООП).

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблема формування інклюзивної компетентності здобувачів спеціальності Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво) є вкрай актуальною у контексті європейського курсу України на створення гуманістично орієнтованої системи освіти, що ґрунтується на принципах людського різноманіття, цінностях рівності, соціальної справедливості. Згідно з концепцією Нової української школи, чинними документами МОН України, кожен представник освітянської спільноти має бути інклюзивно компетентним та володіти відповідними знаннями й практичними навичками[9].

Водночас більшість освітніх програм мистецького профілю спеціальності Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво)орієнтовані передусім на розвиток культурологічних, мистецьких, виконавських та методичних компетентностей. Відповідно, інклюзивний компонент у дисциплінах психолого-педагогічного циклу часто представлена фрагментарно, або залишається поза увагою. Так ситуація створює серйозні виклики перед теоретичною підготовкою та реальними викликами, з якими стикається майбутній вчитель музичного мистецтва, художній керівник хореографічного колективу у сучасному загальноосвітньому закладі середньої освіти, або мистецькому центрі.

Нагальна проблема полягає у недостатній готовності майбутніх педагогів, фахівців мистецького профілю до ефективної взаємодії з дітьми з особливими освітніми потребами. У практичній діяльності, здобувачі не мають уявлення про:

- Психофізичні особливості розвитку дітей з аутизмом, з порушеннями опорно-рухового апарату, зору, слуху, інтелектуальною недостатністю.
- Методи адаптації та модифікації навчальних програм.
- Способи створення безпечного, підтримуючого й мотиваційного середовища для творчої співпраці.
- Можливості використання музичної терапії, корекційних методів у музичних практиках з дітьми для розвитку емоційного комфорту, комунікації, самовираження [1, 2, 6, 7].

Однак, варто зауважити, що саме музика, музичне мистецтво має унікальний потенціал для реалізації принципів інклюзивної освіти. Музика, як медіатор соціальної взаємодії, через мову емоційного спілкування сприяє стабілізації, гармонізації психоемоційного стану. Через творчі активності, музикування, імпровізаційні форми співпраці, учні з ООП отримують можливість відчувати свою значущість у колективі, переживати ситуації успіху та отримувати власний соціальний досвід.

Відповідно, майбутній вчитель музичного мистецтва та художній керівник хореографічного колективу повинен бути не лише носієм музичної культури, а й володіти спеціальними знаннями, практико-орієнтованими інструментами інклюзивної педагогіки (знання основ інклюзивної освіти, особливостей психолого-педагогічного розвитку дітей різного віку, специфіку нозологічних форм хвороб, методи адаптації навчального матеріалу). Здобувачі мають усвідомлювати власну педагогічну позицію, аналізувати результативність власної практики у контексті інклюзивної взаємодії. Важливим аспектом є і готовність вчителя музичного мистецтва, керівника хореографічного гуртка бути готовим до прийняття відмінностей дітей, застосовувати педагогічний такт, проявляти емпатію, толерантність, використовувати різноманітні творчі музичні практики.

Брак системної підготовки цих напрямків потенційно призводить до психологічної неготовності молодих фахівців до роботи з дітьми з ООП. Часто, вчителі відчують страх зробити помилку, тривогу, що своєю чергою, породжує уникнення дитини, або формальний підхід до неї [4, 12]. Це знижує ефективність навчально-виховного процесу, нівелює гуманістичні принципи мистецької освіти та ускладнює соціалізації цієї категорії дітей у майбутньому.

Таким чином, формування інклюзивної компетентності здобувачів мистецьких спеціальностей є соціально-культурним імперативом та важливим професійним завданням. Підготовка фахівця нового типу – педагога-митця, педагога-гуманіста, який виявляє спроможність долати бар'єри, розвивати в учнівства не лише музичні здібності, а цілісну інклюзивно-мистецьку культуру [5].

З урахуванням викладеного вище, упродовж останніх двох років (2024-2025н.р., 2025-2026н.р.) у межах освітньо-кваліфікаційної програми спеціальності Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво) викладачами кафедри музично-інструментальної підготовки вчителя Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, було розроблено та впроваджено низку нових дисциплін, спрямованих на підвищення професійної підготовки здобувачів у контексті інклюзивної освіти. Зокрема, це такі освітні компоненти, як: «Теорія і методика корекційно-розвиткової роботи в закладах освіти», «Сучасні підходи до музично-корекційної діяльності в закладах освіти», «Інклюзія в мистецтві», «Розвиток інклюзивної компетентності та професійної етики педагога-організатора в закладах освіти». Поруч з тим, студенти системно долучаються до відкритих заходів на кафедрі з означеної тематики, демонструють нові освітні продукти, які можуть використовуватися педагогами-практиками у роботі з дітьми з ООП.

Аналіз педагогічних практик засвідчує позитивну динаміку у рівні професійної готовності здобувачів до роботи з дітьми з ООП і у форматі дистанційної роботи. Студенти стали впевненіше застосовувати інтерактивні, музично-терапевтичні методи, проявляти гнучкість, толерантність у спілкуванні та педагогічному процесі. Зростає їх мотивація до самоосвіти у сфері корекційно-розвиткових технологій, що демонструє поступове утвердження інклюзивних цінностей у системі педагогічно-мистецької підготовки.

З метою виявлення ставлення представників академічної спільноти, науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти до терапевтичного потенціалу музики, значущості формування інклюзивної компетентності, аспектів соціалізації дітей з ООП за допомогою музичного мистецтва, нами проведено анонімне анкетування, в якому взяли участь 144 респонденти (Рис.1) [10].

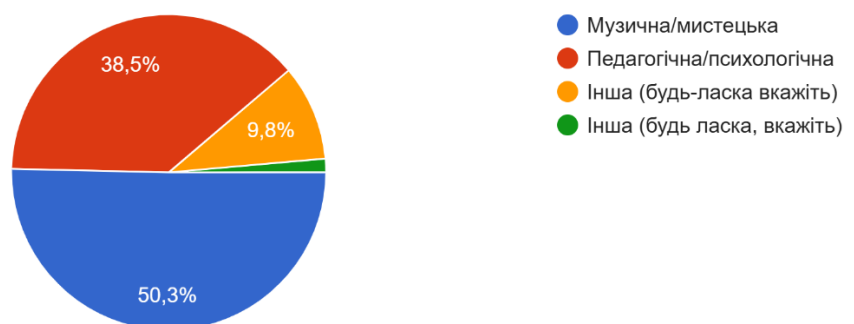

Рис. 1 Розподіл учасників анонімного опитування за напрямом спеціальності

Отримані результати засвідчили високий рівень зацікавленості викладачів і студентів у розвитку музично-терапевтичного напрямку та підтвердили, що музика є результативним інструментом соціалізації дітей з ООП (Рис.2) [10].

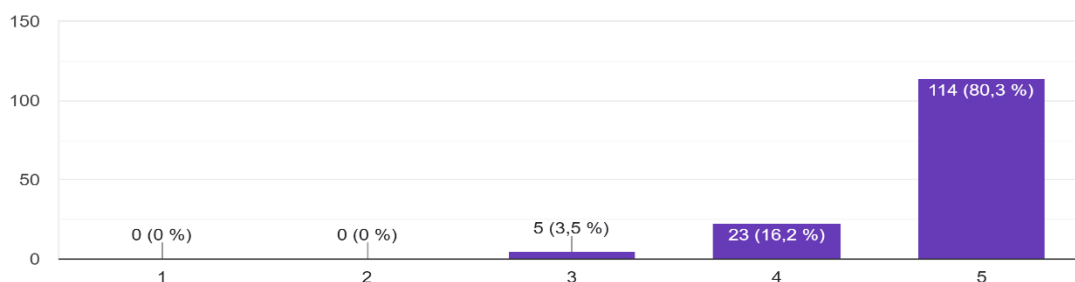

Рис. 2 Результати опитування респондентів щодо терапевтичного впливу музики

Результати опитування представників академічної спільноти, у поданій діаграмі, демонструють однозначно позитивне сприйняття потенціалу музики як терапевтичного методу для дітей з особливими освітніми потребами (ООП).

- ✓ Оцінка 5 (дуже високий потенціал) — 114 осіб (80,3%)
- ✓ Оцінка 4 (високий потенціал) — 23 особи (16,2%)
- ✓ Оцінка 3 (середній рівень) — 5 осіб (3,5%)
- ✓ Оцінки 1 та 2 (низький потенціал) — відсутні (0%)

На питання щодо інклюзивної компетентності фахівців мистецького профілю, маємо наступні відповіді (Рис. 3) [10]:

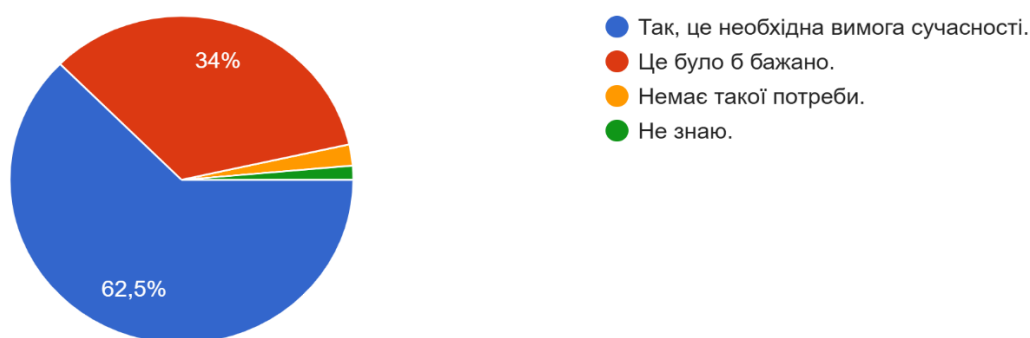

Рис. 3 Результати опитування респондентів щодо розширення інклюзивної компетентності здобувачів спеціальності Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво)

На запитання «Чи можуть музичні заняття/уроки допомогти дитині з ООП розвивати соціальні навички, респонденти оцінювали твердження за шкалою від 1 до 5, де 1 – низький рівень, а 5 – найвищий (Рис.4) [10].

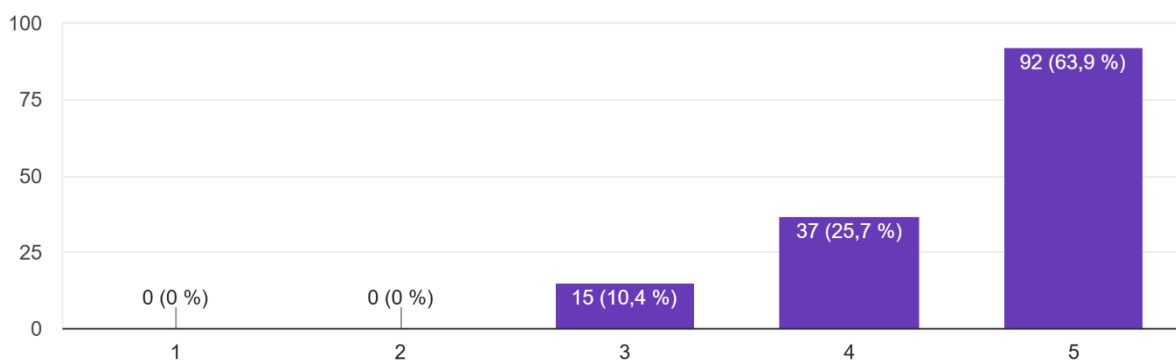

Рис. 4 Розвиток соціальної компетентності дітей з ООП через музику

Переважна більшість опитаних (89%) вважає, що музичні заняття/уроки мають високий та дуже високий вплив на розвиток соціальних навичок дітей з ООП. Відсутність оцінок 1-2, засвідчує однозначну позитивну думку – респонденти не заперечують користь музичної діяльності у процесі соціалізації дітей.

Отримані результати фіксують актуальність питання реалізації інклюзивних мистецьких практик з дітьми з ООП та потреби формування інклюзивної компетентності здобувачів спеціальності Середня освіта (Мистецтво. Музичне мистецтво).

Висновки та перспективи. Отже, інклюзія в сучасному освітньому просторі постає як ключова парадигма професійної підготовки майбутніх фахівців мистецького профілю, що орієнтована на гуманістичні цінності, рівність можливостей і розвиток соціокультурного різноманіття. Результати теоретичного аналізу та емпіричних досліджень підтверджують, що інклюзивна освіта перестає бути лише формою підтримки дітей з особливими освітніми потребами (ООП), а трансформується у цілісну модель педагогічної взаємодії, спрямовану на формування культури прийняття, емпатії та толерантності.

Формування інклюзивної компетентності фахівців мистецького профілю є стратегічним напрямом модернізації системи педагогічної освіти, що забезпечує готовність майбутніх педагогів діяти в умовах соціокультурного різноманіття, сприяти соціальній інтеграції дітей із порушеннями розвитку та реалізовувати гуманістичну місію мистецької освіти. Удосконалення освітніх програм шляхом запровадження спеціалізованих дисциплін інклюзивного спрямування демонструє позитивну динаміку професійної підготовки, зростання мотивації здобувачів до самоосвіти й практичного застосування інклюзивних підходів у музично-педагогічній діяльності.

Таким чином, інклюзія постає не лише як соціальна необхідність, а як нова парадигма підготовки педагога-митця, здатного через музичне мистецтво формувати простір рівності, підтримки й творчого розвитку кожної дитини. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у створенні та теоретичному обґрунтуванні структурно-функціональних моделей інклюзивної компетентності майбутніх вчителів музичного мистецтва, керівників хореографічного гуртка, що охоплюють практично-діяльнісний, когнітивний та емоційно-ціннісний компоненти.

Список використаних джерел

1. Ostanina N., & Kachalova T. (2023). Формування професійної компетентності працівників позашкільної сфери в умовах вищої школи. Наукові записки. Серія "Психолого-педагогічні науки" (Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя), (2), 135-141.
2. Бовкуш К.П. Основні засади формування інклюзивної компетентності педагога / К. П. Бовкуш // Молодий вчений. №7(10). липень, 2014. С. 158-160.

- 3.Бойчук Ю.Д. (2011) Компетентнісний підхід: [монографія]. Наукові підходи до наукових педагогічних досліджень / за заг. ред. докт. пед. наук, проф., чл.-кор. НАПН України В.І. Лозової. Харків: Апостроф. 188–216.
- 4.Інтегрований соціально-мистецький курс "Myworld" для дітей із складними порушеннями розвитку | EdWay. Головна. URL: <https://edway.in.ua/uk/mpk/176/detail/> (дата звернення: 10.10.2025).
- 5.Особливості формування інклюзивної компетентності майбутніх педагогів як складової професійної компетентності | Духовність особистості: методологія, теорія і практика. Наукові видання Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/view/701 (дата звернення: 10.10.2025).
- 6.Педорич А.В. До питання готовності педагогів до інклюзивної освіти. Освітологія : українсько-польський науковий журнал. Київ : ТОВ «ВП ЕДЕЛЬВЕЙС», 2018. № 7.С. 101–107.
- 7.Перегляд Принцип самоцінності дитинства – імператив формування інклюзивної компетентності вихователя дошкільного закладу. OpenJournalSystems. URL: <http://visnyk.idgu.edu.ua/index.php/nv/article/view/655/573> (дата звернення: 10.10.2025).
- 8.Потапук Л. М. Соціальна інклюзія у сучасних освітніх закладах. Витоки педагогічної майстерності :журнал / Полтав. нац. пед. ун-т імені В.Г.Короленка. Полтава, 2021.Вип. 27. (Серія «Педагогічні науки»).С. 205–210.
- 9.Про затвердження Порядку організаціїінклюзивного навчання у загальноосвітніхнавчальнихзкладах : Постанова Каб. МіністрівУкраїнивід 15.08.2011 № 872 : станом на 1 січ. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-2011-п#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
- 10.Музика та соціалізація дітей з ООП: погляд сучасної академічної спільноти. Google Docs. URL: <https://surl.li/uebdpy>(дата звернення: 10.10.2025).
- 11.Хозраткулова І.А. Проблеми впровадження інклюзивного та інтегрованого навчання у загальноосвітніх навчальних закладах / І. А. Хозраткулова // Науковий вісник Миколаївського державного університету ім. В. О. Сухомлинського : Зб. наук. праць. Серія «Психологічні науки». Т.2. Вип. 5. Миколаїв : МДУ ім. В.О.Сухомлинського, 2010 С. 279-284.
- 12.Шевців З.М. Теорія і методика професійноїпідготовки майбутніх учителів початкової школи до роботи в інклюзивному середовищі загальноосвітнього навчального закладу : автореф. дис. ...д-ра пед. наук : 13.00.04. Рівне, 2017. 44 с.

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ РЕАБІЛІТАЦІЇ
Збірник наукових праць

За зміст та орфографічне оформлення відповідальність несуть автори наукових робіт